

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет агротехнологій та природокористування
Кафедра туризму**

До захисту
Допускається
Завідувач кафедри

_____

Олександр КОВАЛЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

На тему: «Оцінка потенціалу воєнного туризму в контексті
російсько-української війни»

Виконала:

_____

(підпис)

Таран Д.Ю.

(прізвище, ініціали)

Група:

_____ ТУР 2101-1 _____

Науковий керівник:

_____

(підпис)

Єпик Л.І.

(прізвище, ініціали)

ЗАВДАННЯ
на дипломну роботу студентці

Таран Діані Юріївні

1. **Тема роботи:** «Оцінка потенціалу воєнного туризму в контексті російсько-української війни».
2. **Термін здачі студентом закінченої роботи на кафедрі:** 10.06.2025 р.
3. **Вихідні дані до роботи:** за результатами проходження виробничої практики та дослідженні туристичних дестинацій пов'язаних із військовими діями, маємо різноманітну інформацію, за допомогою якої можна формувати перспективні маршрути воєнного туризму в Україні. В процесі написання кваліфікаційної (бакалаврської) роботи використовувались різноманітні джерела інформації, такі як: наукова література, інтернет-ресурси, наукові дослідження, а також проводились інтерв'ю з місцевими експертами, для отримання необхідної туристичної інформації.
4. **Перелік завдань, які будуть виконуватися в роботі:** розглянути теоретичні аспекти організації та функціонування воєнного туризму; проаналізувати ресурсний потенціал воєнного туризму в Україні; розглянути особливості розробки воєнних турів.

Керівник дипломної роботи _____ доцент Лариса ЄПІК

Завдання прийняв до виконання _____ студентка Діана ТАРАН

Дата отримання завдання «16» жовтня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Визначення об'єкту, предмету дослідження, формулювання мети та задач кваліфікаційної роботи, складання плану	<i>жовтень 2024</i>	
2	Підбір та вивчення літературних джерел, законодавчої та нормативної бази	<i>жовтень-листопад 2024</i>	
3	Узагальнення теоретичного матеріалу з обраної теми дослідження та представлення чорнового варіанту першого розділу кваліфікаційної роботи	<i>грудень 2024</i>	
4	Оформлення теоретичної частини кваліфікаційної роботи, узагальнення аналітичної частини	<i>січень-лютий 2025</i>	
5	Завершення практичної частини кваліфікаційної роботи та подання попереднього варіанту третього розділу керівнику	<i>березень 2025</i>	
6	Доопрацювання теоретичного, аналітичного і практичного розділів кваліфікаційної роботи	<i>квітень 2025</i>	
7	Оформлення кваліфікаційної роботи, та її подання на попередній захист та рецензування	<i>травень 2025</i>	
8	Перевірка кваліфікаційної роботи на автентичність (подання роботи для перевірки на плагіат на кафедрі, до відділу якості освіти)	<i>21-27 травня 2025</i>	
9	Подання закінченої роботи та документів до неї до деканату	<i>06 червня 2025</i>	
10	Захист кваліфікаційної роботи	<i>20 червня 2025</i>	

Студентка

_____ (підпис)

Діана Таран

Керівник роботи

_____ (підпис)

Лариса Єпик

АНОТАЦІЯ

Таран Д.Ю. *«Оцінка потенціалу воєнного туризму в контексті російсько-української війни»*. ОПП «Туризм», спеціальність 242 «Туризм і рекреація», Сумський національний аграрний університет, м. Суми, 2025 р. Бакалаврська робота присвячена актуальному дослідженню потенціалу воєнного туризму в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. У роботі розкривається сутність поняття «воєнний туризм», його місце у структурі спеціалізованих видів туризму, а також аналізуються світові підходи до організації таких практик у постконфліктних регіонах. Особлива увага приділяється історичним і культурним чинникам, що формують передумови для розвитку воєнного туризму в Україні, з урахуванням унікального досвіду протистояння російській агресії та героїчного спротиву українського народу.

У дослідженні здійснено аналіз воєнно-історичних об'єктів, місць пам'яті, об'єктів руйнацій, символічних локацій і просторів колективної пам'яті, що можуть стати основою туристичних маршрутів. Розглянуто аспекти меморіалізації, ролі місцевих громад у збереженні пам'яті, а також перспективи створення музейних просторів і тематичних екскурсій. Автором досліджено внутрішній і міжнародний інтерес до теми війни в Україні, проаналізовано потенційний туристичний попит, мотивації відвідувачів і важливість етичного підходу до подачі воєнного досвіду.

Робота також містить SWOT-аналіз можливостей і загроз для розвитку воєнного туризму, визначає інфраструктурні, організаційні та правові передумови для його реалізації. Особливий акцент зроблено на принципах сталого розвитку, збереження гідності постраждалих, підтримки громад, що пережили окупацію чи бойові дії. Висвітлено міжнародний досвід та запропоновано рекомендації для формування стратегічного підходу до розвитку воєнного туризму як одного з напрямів культурної дипломатії та національної ідентичності.

Отримані результати можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях, розробці регіональних туристичних програм, створенні меморіальних маршрутів, а також у роботі органів державної влади, туристичних організацій, представників громадського сектору, які працюють над збереженням історичної пам'яті та розвитком туризму в умовах поствоєнної трансформації.

Ключові слова: воєнний туризм, російсько-українська війна, місця пам'яті, меморіалізація, воєнно-історична спадщина, туристичний потенціал, сталий розвиток, етичні аспекти, національна ідентичність, культурна дипломатія.

ABSTRACT

Taran D. Yu. "Assessment of the Potential of War Tourism in the Context of the Russian-Ukrainian War", Bachelor's thesis, Educational and Professional Program "Tourism", Specialty 242 "Tourism and Recreation", Sumy National Agrarian University, Sumy, 2025.

The bachelor's thesis explores the phenomenon of war tourism as an emerging trend in Ukraine under the conditions of the ongoing Russian-Ukrainian war. War tourism is considered in the context of its potential to preserve collective memory, promote national identity, and stimulate regional development. The work reveals the theoretical foundations of war tourism, analyzes its structure, types, and forms of implementation in modern Ukrainian realities. Special attention is paid to the interpretation of military-historical heritage, sites of memory, and symbols of resistance and struggle that have formed as a result of Russia's full-scale invasion.

The thesis provides a comprehensive overview of key sites that could become objects of war tourism, including memorial complexes, ruins of infrastructure, places of tragic events, and evidence of heroic resistance. The research emphasizes the importance of a balanced and ethical approach to the development of war tourism, taking into account the traumatic nature of the events and the sensitivity of the topic for Ukrainian society and international visitors.

An analysis of domestic and international demand for war tourism is presented, outlining the potential target audiences and their motivations. The work also highlights the infrastructural, organizational, and institutional prerequisites for launching and promoting war-related tourist products in Ukraine. It explores the integration of educational programs, museum expositions, guided tours, and interactive technologies in shaping emotionally engaging tourist experiences.

Finally, the research presents strategic recommendations for the sustainable development of war tourism, emphasizing the importance of cooperation between state authorities, local communities, cultural institutions, and the tourism industry. The thesis also addresses the risks and ethical challenges of commodifying war

experience, underscoring the need to preserve historical truth and respect the memory of victims.

Keywords: war tourism, Russian-Ukrainian war, sites of memory, memorialization, military-historical heritage, tourism potential, sustainable development, ethical aspects, national identity, cultural diplomacy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ.....	13
1.1. Сутність та дефініції воєнного туризму: понятійно-категоріальний апарат.....	13
1.2. Види та мотивація воєнного туризму: світовий досвід та типологія.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	21
2.1. Російсько-українська війна як фактор формування нового туристичного досвіду: історичний та сучасний контекст.....	21
2.2. Аналіз потенційного попиту на воєнний туризм в Україні: внутрішній та міжнародний аспект.....	26
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	32
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	43
ДОДАТКИ.....	46

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Російсько-українська війна, що триває з 2014 року та перейшла у повномасштабну фазу у 2022 році, стала трагічною подією в історії України та Європи. Разом з тим, воєнні конфлікти, хоч і є деструктивними за своєю суттю, в певних контекстах можуть створювати передумови для розвитку специфічних форм туризму, зокрема – воєнного туризму. Дослідження потенціалу воєнного туризму в Україні є актуальним з декількох причин: оснний туризм як явище є маловивченим в українській науковій літературі, особливо у контексті сучасних військових дій. У перспективі, за умови етичного та відповідального підходу, воєнний туризм може стати одним з інструментів економічного відновлення постраждалих регіонів та сприяти створенню робочих місць. Воєнний туризм може відігравати важливу роль у збереженні історичної пам'яті про війну, вшануванні героїв та жертв, а також у патріотичному вихованні та освіті суспільства. Російсько-українська війна привернула увагу світової спільноти, що може генерувати інтерес міжнародних туристів до відвідування місць, пов'язаних з конфліктом.

Аналіз літературних джерел і результатів наукових досліджень. Аналіз останніх досліджень у сфері туризму в Україні свідчить про формування нових векторів розвитку, серед яких особливу увагу привертає концепція воєнного туризму. В умовах повномасштабної війни, яку розв'язала Росія, туристична галузь України зазнала колосальних втрат – зруйновано інфраструктуру, зменшено обсяги внутрішніх і міжнародних подорожей, а надходження до державного бюджету від туризму скоротилися більш ніж на 30%. Однак, попри кризу, у фаховій літературі почали з'являтися дослідження, що пропонують бачення нових форм туризму, здатних не лише забезпечити економічну підтримку регіонам, а й зміцнити національну ідентичність і зберегти пам'ять про героїзм та трагізм сучасних подій.

У працях Бордуна, Шевчука, Монастирського та інших актуалізується проблема збереження туристичної галузі в умовах війни, серед напрямів її порятунку називається розвиток тематичних маршрутів, пов'язаних із подіями російсько-української війни. Це стосується як локацій бойових дій, меморіальних місць, так і центрів волонтерського руху та героїчної оборони міст. Подібні підходи вже реалізовувалися в інших країнах, про що йдеться у дослідженні Бойка і Далевської: після завершення збройних конфліктів у світі туризм часто використовувався як інструмент збереження історичної пам'яті, виховання патріотизму та формування міжнародного іміджу держави, що вистояла.

Війна як фактор трансформації туристичного попиту також розглядається у статтях Машіки, П'ятки, Маці та Шевчука. Вони вказують на зростання суспільного інтересу до місць, що стали символами боротьби, незламності та людської відваги. Це відкриває перспективу створення нового напрямку туризму, що не лише не суперечить етичним нормам, а й стає частиною національного нарративу – воєнного туризму, або туризму пам'яті. Такий напрям може включати відвідування лінії фронту після її демілітаризації, музеїв війни, виставок трофейної техніки, а також інтерактивних маршрутів з використанням цифрових технологій.

Розвиток воєнного туризму має також потенціал для залучення міжнародної спільноти. У цьому контексті вагомими є міркування Воронкової, Бондаренко, Бойка, які наголошують на ролі міжнародного туризму як засобу впливу на імідж країни та її економічне зростання. В умовах післявоєнного відновлення воєнний туризм може стати одним із механізмів повернення уваги світу до подій в Україні, а також засобом відбудови постраждалих територій через туристичну інфраструктуру.

Загалом, сучасні дослідження туризму в Україні вказують на потребу нових підходів до осмислення та розвитку галузі. Воєнний туризм у цьому контексті постає не як сенсаційна атракція, а як інструмент пам'яті, пошани,

виховання, міжнародного діалогу та економічного відновлення. Його формування потребує обережності, етичного балансу, високого рівня організації, а також державної підтримки й чіткої нормативної бази.

Мета дослідження: Здійснити комплексну оцінку потенціалу розвитку воєнного туризму в Україні в контексті російсько-української війни, виявити можливості та обмеження, а також розробити рекомендації щодо стратегічних напрямів розвитку цього виду туризму на етичних та стабільних засадах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:**

1. Розкрити теоретичну сутність та визначення поняття "воєнний туризм", проаналізувати різні підходи до його типології та мотивації. Дослідити етичні та моральні аспекти воєнного туризму, а також його потенційний соціальний вплив на суспільство та постраждалі громади.
2. Охарактеризувати російсько-українську війну як фактор формування нового туристичного досвіду, визначити її історичний та сучасний контекст для воєнного туризму. Ідентифікувати та класифікувати туристичні ресурси України, пов'язані з російсько-українською війною, включаючи меморіальні об'єкти, пам'ятні місця, об'єкти руйнації та інші свідчення боротьби.
3. Розробити можливі моделі та форми організації воєнного туризму в Україні, враховуючи етичні, безпекові та практичні аспекти. Запропонувати стратегічні рекомендації щодо напрямів розвитку воєнного туризму в Україні, наголошуючи на етичних нормах, принципах сталого розвитку та повазі до пам'яті жертв та героїв.

Об'єкт дослідження: Воєнний туризм як вид туризму.

Предмет дослідження: Оцінка потенціалу воєнного туризму в контексті російсько-української війни.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у роботі використано комплекс **загальнонаукових та спеціальних методів дослідження:** аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів, систематизація, узагальнення, порівняльний аналіз, історичний метод – для

розкриття теоретико-методологічних засад дослідження, визначення сутності воєнного туризму, його видів, етичних аспектів та світового досвіду.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані: при розробці стратегій відновлення та розвитку постраждалих регіонів, плануванні заходів з меморіалізації та вшанування пам'яті, розробці концепцій розвитку окремих туристичних дестинацій, пов'язаних з війною; при розробці нових, етично обґрунтованих туристичних продуктів воєнного спрямування, розширенні спектру туристичних послуг, розробці тематичних екскурсій та турів; при створенні нових експозицій, розробці освітніх програм, залученні відвідувачів та популяризації історичної пам'яті; при реалізації проектів, спрямованих на вшанування пам'яті жертв війни, підтримку ветеранів, збереження історичної спадщини та розвиток патріотичного виховання; у науково-дослідній роботі, при підготовці фахівців у сфері туризму, міжнародних відносин, історії, культурології, для розробки навчальних курсів та програм.

Апробація. Результати даних досліджень були висвітлені в матеріалах: 1. Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої міжнародному дню студента, яка проходила в м. Суми 18-22 листопада 2024 р. (Додаток 1); 2. Наукової-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ, яка проходила в м. Суми 14-18 квітня 2025 р. (Додаток 2).

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 42 сторінки (без списку використаної літератури та додатків).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та дефініції воєнного туризму: понятійно-категоріальний апарат

Воєнний туризм, як феномен, що набуває все більшої актуальності в умовах сучасних геополітичних реалій, являє собою складне та багатогранне явище, яке потребує чіткого понятійно-категоріального апарату. Насамперед, необхідно розмежувати терміни "воєнний туризм" та "мілітарі-туризм", які часто використовуються як синоніми, проте мають суттєві відмінності. Воєнний туризм, у вузькому розумінні, передбачає відвідування місць, безпосередньо пов'язаних з активними бойовими діями, що мають історичне значення, або ж тих, де конфлікт триває на момент відвідування. Мілітарі-туризм, у свою чергу, є ширшим поняттям, що охоплює відвідування військових об'єктів, музеїв, меморіалів, а також участь у реконструкціях історичних битв, незалежно від наявності активних бойових дій на момент відвідування.

Ключовим аспектом воєнного туризму є його тісний зв'язок з концепцією "темного туризму", який передбачає відвідування місць, пов'язаних зі смертю, стражданнями та трагедіями. Водночас, воєнний туризм має й освітній потенціал, сприяючи поглибленню розуміння історії та наслідків збройних конфліктів. Важливим є етичний аспект цього виду туризму, що передбачає повагу до пам'яті загиблих та уникнення комерціалізації трагедій.

У контексті воєнного туризму виникає необхідність визначення таких понять, як "військовий ландшафт", "місця пам'яті", "військово-історична спадщина", "туристський військовий продукт", "військовий екскурсійний маршрут", "військовий туристичний кластер". Кожне з цих понять потребує

чіткого визначення та систематизації для формування цілісної наукової бази дослідження воєнного туризму [22, с. 12-13].

Військовий ландшафт – це простір, сформований у результаті воєнних дій, що включає природні й антропогенні елементи, пов’язані з військовими конфліктами. До нього належать окопи, бліндажі, руїни будівель, місця дислокації військ, а також території, змінені внаслідок вибухів або фортифікаційного будівництва. Військовий ландшафт є об’єктом дослідження воєнного туризму, оскільки зберігає матеріальні сліди війни та може використовуватися для освітніх і меморіальних цілей.

Місця пам’яті – це географічні точки, пов’язані з історично значущими подіями, які відіграють важливу роль у колективній пам’яті суспільства. У контексті воєнного туризму до таких місць відносять меморіали, братські могили, місця визначних битв, зруйновані або відновлені об’єкти. Вони слугують не лише історичними пам’ятками, а й засобом переосмислення подій війни через музейні експозиції, екскурсії та комеморативні заходи.

Військово-історична спадщина – це комплекс матеріальних і нематеріальних об’єктів, що мають історичну цінність у зв’язку з військовими конфліктами. Вона включає архітектурні споруди (фортеці, бункери, укріплення), військову техніку, документи, спогади учасників бойових дій, фольклорні наративи та інші історичні свідчення. Збереження та інтерпретація цієї спадщини є важливими для розвитку воєнного туризму.

Туристський військовий продукт – це комплекс послуг і ресурсів, розроблений для залучення відвідувачів до об’єктів воєнного туризму. Він може включати екскурсійні програми, реконструкції боїв, інтерактивні музеї, аудіогіди, сувенірну продукцію, тематичні тури. Головне завдання такого продукту – зробити воєнно-історичний контент доступним і цікавим для туристів, зберігаючи при цьому повагу до історичних подій.

Військовий екскурсійний маршрут – це спеціально розроблений шлях, що охоплює значущі об’єкти воєнного туризму, об’єднані єдиною

тематикою. Такий маршрут може охоплювати місця битв, музеї військової техніки, фортифікаційні споруди, меморіали. Він формується з урахуванням історичної достовірності, логістичної доступності та безпекових умов для туристів.

Військовий туристичний кластер – це система взаємопов'язаних об'єктів, організацій та послуг, що сприяють розвитку воєнного туризму в певному регіоні. До його складу можуть входити музеї, екскурсійні агентства, готелі, транспортні компанії, організатори реконструкцій історичних подій. Функціонування такого кластеру дозволяє ефективно розвивати воєнний туризм, залучати інвестиції та підвищувати туристичну привабливість регіону.

Систематизація цих понять є необхідною для глибшого наукового розуміння воєнного туризму та його подальшого розвитку як окремої сфери туристичної діяльності [17, с. 61-63].

1.2. Види та мотивація воєнного туризму: світовий досвід та типологія

Воєнний туризм, як складне та багатогранне явище, характеризується різноманітними видами та мотиваціями, що відображають широкий спектр інтересів та потреб туристів. Світовий досвід демонструє, що типологія воєнного туризму може базуватися на кількох ключових критеріях, включаючи історичний контекст, інтенсивність бойових дій, доступність об'єктів та мотивацію туристів.

Одним з основних видів воєнного туризму є історичний воєнний туризм, що передбачає відвідування місць, пов'язаних з минулими збройними конфліктами. Це можуть бути музеї, меморіали, поля битв, фортифікаційні споруди та інші об'єкти, що мають історичне значення. Мотивація туристів у цьому випадку часто пов'язана з бажанням поглибити знання про історію, вшанувати пам'ять загиблих та відчувати атмосферу минулих подій.

Іншим видом є активний військовий туризм, що передбачає участь туристів у військових реконструкціях, навчаннях або інших активностях, пов'язаних з військовою тематикою. Цей вид туризму часто приваблює людей, які цікавляться військовою технікою, тактикою та історією. Мотивація туристів у цьому випадку може бути пов'язана з прагненням адреналіну, розваг або ж бажанням випробувати себе.

Екстремальний військовий туризм передбачає відвідування місць, де тривають активні бойові дії або ж де існує високий ризик для безпеки туристів. Цей вид туризму часто приваблює людей, які шукають незвичайні та небезпечні пригоди. Мотивація туристів у цьому випадку може бути пов'язана з прагненням адреналіну, бажанням побачити війну на власні очі або ж з гуманітарними мотивами.

Гуманітарний військовий туризм передбачає відвідування місць, постраждалих від збройних конфліктів, з метою надання допомоги місцевому населенню або ж збору інформації про наслідки війни. Мотивація туристів у цьому випадку часто пов'язана з бажанням допомогти, висловити солідарність або ж з професійними інтересами [16, с. 19-20].

Мотивація туристів, що беруть участь у військовому туризмі, є різноманітною та складною. Вона може включати:

- бажання поглибити знання про історію;
- прагнення вшанувати пам'ять загиблих;
- пошук адреналіну та незвичайних пригод;
- бажання побачити війну на власні очі;
- гуманітарні мотиви;
- професійні інтереси;
- особисті зв'язки з місцями бойових дій.

Світовий досвід демонструє, що військовий туризм може мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, він може сприяти розвитку місцевої економіки, збереженню історичної спадщини та підвищенню

обізнаності про наслідки війни. З іншого боку, він може призвести до комерціалізації трагедій, експлуатації місцевого населення та руйнування культурних цінностей. Тому важливо розробляти та впроваджувати етичні та відповідальні підходи до воєнного туризму, що забезпечують повагу до пам'яті загиблих та мінімізують негативні наслідки.

Воєнний туризм, як феномен, що набуває все більшої актуальності в умовах сучасних конфліктів, несе в собі значний етичний та моральний тягар, а також має широкий спектр соціальних впливів. Етичні дилеми, пов'язані з відвідуванням місць, де відбувалися трагічні події, вимагають ретельного розгляду та формування відповідального підходу до організації та здійснення таких подорожей.

Одним з ключових етичних аспектів є питання поваги до пам'яті загиблих та постраждалих. Комерціалізація трагедій, створення розважальних атракціонів на місцях масових поховань або в зонах активних бойових дій є неприпустимими. Важливо забезпечити, щоб відвідування таких місць сприяло вшануванню пам'яті, а не її спотворенню.

Іншим важливим етичним питанням є вплив воєнного туризму на місцеве населення. У зонах конфліктів або на територіях, що постраждали від війни, туристи можуть стати свідками травмованих людей, руйнувань та соціальних проблем. Необхідно забезпечити, щоб туристична діяльність не погіршувала становище місцевих жителів, а навпаки, сприяла їхньому відновленню та розвитку.

Соціальний вплив воєнного туризму є неоднозначним. З одного боку, він може сприяти розвитку місцевої економіки, створенню робочих місць та відновленню інфраструктури. З іншого боку, він може призвести до експлуатації місцевого населення, руйнування культурних цінностей та спотворення історичної правди [9, с. 338-339].

Важливим аспектом соціального впливу є також освітній потенціал воєнного туризму. Відвідування місць, пов'язаних з війнами, може сприяти

поглибленню розуміння історії, усвідомленню наслідків збройних конфліктів та формуванню культури миру.

Для мінімізації негативних наслідків та максимізації позитивного впливу воєнного туризму необхідно:

Розробляти та впроваджувати етичні кодекси поведінки для туристів та організаторів подорожей.

Забезпечувати достовірну та об'єктивну інформацію про події, що відбувалися на місцях відвідування.

Залучати місцеві громади до процесу організації та проведення туристичних подорожей.

Спрямовувати частину прибутків від воєнного туризму на відновлення постраждалих територій та підтримку місцевого населення.

Сприяти розвитку освітніх програм та проєктів, спрямованих на поглиблення розуміння історії та наслідків збройних конфліктів.

Воєнний туризм, за умови відповідального та етичного підходу, може стати важливим інструментом для збереження пам'яті, сприяння миру та розвитку місцевих громад.

Воєнний туризм є складним та багатоаспектним явищем, яке поєднує в собі історичну пам'ять, патріотичне виховання, культурний обмін та економічний потенціал регіонів, що зазнали воєнних дій. Оцінка його потенціалу в умовах сучасних конфліктів потребує комплексного підходу, що враховує соціальні, економічні, безпекові та політичні чинники.

Методологічні підходи до оцінки потенціалу воєнного туризму базуються на міждисциплінарному аналізі, що включає елементи економіки, соціології, психології, історії та безпекознавства. Одним із основних напрямів дослідження є аналіз туристичної привабливості територій, які зазнали воєнного впливу. До таких територій можуть належати як місця бойових дій, так і меморіальні комплекси, музеї, зруйновані або відновлені об'єкти інфраструктури, що мають символічне значення. Аналіз проводиться з

використанням методів SWOT-аналізу, PESTLE-аналізу, картографування та експертного оцінювання [2, с. 6-7].

Економічний аспект оцінки потенціалу воєнного туризму передбачає аналіз можливих джерел фінансування, рентабельності проєктів та перспектив залучення інвестицій. У цьому контексті важливу роль відіграють державні програми підтримки, приватні ініціативи, гранти міжнародних організацій. Методика розрахунку економічної ефективності базується на показниках прямих та опосередкованих доходів, витрат на інфраструктуру, витрат на маркетинг і рекламу.

Соціокультурний підхід акцентує увагу на потребах місцевого населення та його сприйнятті воєнного туризму. Важливими є рівень підтримки з боку громади, рівень усвідомлення важливості збереження історичної пам'яті, наявність місцевих ініціатив у сфері туризму. Методологія соціокультурного аналізу включає проведення соціологічних опитувань, інтерв'ю з місцевими жителями, експертні дискусії.

Безпековий підхід є критично важливим для оцінки можливостей розвитку воєнного туризму в регіонах, що постраждали від бойових дій. Він базується на аналізі рівня мінної небезпеки, стабільності безпекової ситуації, можливостей евакуації у разі загострення конфлікту, наявності кризового менеджменту. Використання геоінформаційних систем та методів ризик-аналізу дозволяє визначити зони, які можуть бути безпечними для відвідування туристами, та розробити заходи для зниження можливих загроз.

Політичний вимір оцінки воєнного туризму охоплює нормативно-правові аспекти, державну політику у сфері пам'яткоохоронної діяльності, міжнародні відносини. Методологія дослідження в цьому аспекті включає аналіз законодавчих актів, програм розвитку туризму, міжнародних ініціатив у сфері культурної спадщини.

Комплексний підхід до оцінки потенціалу воєнного туризму передбачає інтеграцію всіх зазначених аспектів для розробки ефективних стратегій

розвитку галузі. Використання міждисциплінарних методів дозволяє визначити перспективи та обмеження воєнного туризму в сучасних умовах, сприяючи формуванню відповідальних практик та збереженню історичної пам'яті [9].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Російсько-українська війна як фактор формування нового туристичного досвіду: історичний та сучасний контекст.

Російсько-українська війна стала одним із наймасштабніших військових конфліктів сучасності, що докорінно змінив сприйняття України у світі та суттєво вплинув на розвиток суспільних процесів, зокрема й у сфері туризму. Історичний контекст воєнного туризму в Україні бере свій початок ще з подій минулих століть, коли територія країни ставала ареною численних воєн, залишаючи після себе сліди у вигляді фортець, меморіалів, музеїв і військових кладовищ. Однак війна, що почалася у 2014 році з окупації Криму та збройної агресії на Донбасі, а з 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення, створила абсолютно новий вимір воєнного туризму, в якому реальність і історія переплелися в одному часовому вимірі.

Раніше воєнний туризм в Україні був орієнтований переважно на події минулих століть: середньовічні битви, наслідки двох світових війн, історію радянського періоду. Туристи відвідували Київську фортецю, меморіальний комплекс «Національний музей історії України у Другій світовій війні», оборонні споруди Карпатського регіону та численні пам'ятні місця, пов'язані з боротьбою за незалежність. Проте сучасна війна змінила фокус воєнного туризму, зробивши його не лише ретроспективним, а й актуальним, таким, що відображає події, які ще тривають [11, с. 27-28].

Важливим аспектом нового воєнного туризму є зацікавленість міжнародної спільноти до подій в Україні. Журналісти, волонтери, дослідники та навіть звичайні туристи прагнуть побачити наслідки війни на власні очі, відвідати звільнені території, поспілкуватися з місцевими жителями, дізнатися більше про героїзм українських військових і волонтерів. Цей інтерес

спричинив появу нових форматів туристичних маршрутів, пов'язаних із відвідуванням місць активних бойових дій, зруйнованих населених пунктів, військових меморіалів, а також центрів підтримки військових і цивільного населення.

Важливим фактором формування нового туристичного досвіду є також потреба у збереженні історичної пам'яті. Російсько-українська війна кардинально змінила символіку та наративи, пов'язані з воєнною спадщиною, спричинивши процес деколонізації історичного простору. Багато об'єктів, що раніше асоціювалися з радянським минулим, втратили свою актуальність, натомість з'явилися нові символічні місця, що відображають боротьбу України за незалежність. Меморіальні комплекси, такі як Алея Героїв у Києві або меморіали загиблим захисникам у Харкові, Львові, Дніпрі та інших містах, стали не лише місцями вшанування пам'яті, а й об'єктами воєнного туризму, які приваблюють українців та іноземців.

Сучасний воєнний туризм в Україні також відзначається розвитком унікальних ініціатив, спрямованих на популяризацію історії боротьби за свободу. Зокрема, дедалі більше екскурсій організовується у форматі освітніх подорожей, під час яких учасники можуть дізнатися більше про тактику ведення війни, особливості партизанського руху, роботу волонтерських організацій. Такі тури сприяють не лише розширенню знань про війну, а й формуванню глибшого розуміння її наслідків для суспільства.

Важливим викликом для розвитку воєнного туризму в умовах сучасного конфлікту є безпековий аспект. Відвідування зон, які постраждали від бойових дій, потребує ретельного планування та дотримання правил безпеки. Ризики, пов'язані з мінними загрозами, нестабільною ситуацією на прифронтових територіях, необхідність координації з військовими та місцевою владою – усе це створює додаткові складнощі для розвитку цього напрямку. Водночас, із закінченням активних бойових дій у певних регіонах зростає інтерес до

дослідження слідів війни, аналізу її впливу на місцеву культуру та економіку [19. С. 7-8].

Російсько-українська війна сприяє формуванню нових тенденцій у туристичному секторі, які мають довгостроковий вплив. Однією з таких тенденцій є активне використання цифрових технологій для збереження та популяризації воєнного туризму. Віртуальні екскурсії, інтерактивні мапи зруйнованих об'єктів, документальні проекти у форматі доповненої реальності дозволяють ширшій аудиторії ознайомитися з реальними наслідками війни та дізнатися більше про боротьбу України.

Таким чином, сучасний воєнний туризм в Україні є унікальним феноменом, що формується в умовах реальної війни. Він поєднує меморіальні практики, освітні ініціативи, дослідження історичних процесів та культурні проекти, які допомагають усвідомити масштаб подій і їхнє значення для майбутнього країни. Попри всі виклики, воєнний туризм стає важливим елементом суспільного життя, сприяючи збереженню історичної пам'яті, підтримці національної ідентичності та формуванню нового туристичного досвіду, заснованого на реаліях сьогодення.

Російсько-українська війна кардинально змінила туристичну карту України, створивши новий пласт туристичних ресурсів, що мають як меморіальне, так і історичне значення. Від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році багато українських міст і сіл перетворилися на місця, де кожен квадратний метр є живим свідченням боротьби, трагедії та героїзму. Ресурси воєнного туризму, що сформувалися внаслідок війни, можна умовно поділити на меморіальні комплекси, пам'ятні місця, об'єкти руйнації та свідчення боротьби, які відображають різні аспекти цього конфлікту.

Процес меморіалізації війни почався ще під час її активної фази, що є унікальним явищем для сучасної історії. Українці від самого початку усвідомили необхідність збереження пам'яті про події, що відбуваються, створюючи численні меморіали, пам'ятні знаки, стіни пам'яті та інші

символічні місця [26]. Меморіальні комплекси, присвячені загиблим захисникам України, з'явилися в багатьох містах: Києві, Львові, Дніпрі, Харкові, Запоріжжі, Одесі та інших населених пунктах. Важливим центром меморіалізації стало Михайлівське золотoverхе подвір'я в Києві, де розміщено фотостенди з портретами українських воїнів, що загинули у війні. Також значущими є Алея Героїв у Харкові та меморіальні комплекси, що створюються на місцях масових поховань жертв війни.

Одним із найбільш трагічних аспектів війни стали руйнування, яких зазнали українські міста. Знищені житлові будинки, розбомблені театри, школи, лікарні, вокзали – все це стало свідченням масштабного терору проти мирного населення. Найвідомішим символом руйнації є місто Маріуполь, яке зазнало тотального знищення та стало символом незламності українського народу. Руїни Драматичного театру, під завалами якого загинули сотні людей, залишаються у пам'яті мільйонів як одна з найбільших трагедій цієї війни. Також серед знакових об'єктів – розбомблений Будинок культури в Ірпені, руїни школи у Бородянці, житлові квартали Харкова та Чернігова, що постраждали від ракетних ударів. Подібні місця стають не лише нагадуванням про воєнні злочини, а й об'єктами туристичного інтересу, які привертають увагу журналістів, істориків та дослідників воєнної історії.

Окрему категорію туристичних ресурсів, пов'язаних із російсько-українською війною, становлять місця масових злочинів і геноциду. Особливе значення має місто Буча, де було зафіксовано численні випадки воєнних злочинів, масових страт цивільного населення та тортур. Вулиці Бучі, зруйновані будівлі та братські могили стали трагічними символами цієї війни, привертаючи увагу як міжнародної спільноти, так і звичайних людей, які приїжджають побачити це на власні очі. Подібні місця є своєрідними нагадуваннями про ціну свободи та важливість історичної пам'яті [7].

Ще одним важливим аспектом воєнного туризму є свідчення боротьби, що зберігаються у вигляді техніки, окопів, блокпостів і військових

фортифікацій. Величезну роль у цьому відіграють знищені російські танки та бронетехніка, які стали своєрідними експонатами воєнного часу. Наприклад, у Києві на Хрещатику проводили виставки знищеної російської техніки, що привертала увагу як українців, так і іноземців. Також такі експозиції з'явилися у Львові, Дніпрі, Харкові та інших містах. Вони є не лише доказами поразок ворога, а й символами сили української армії.

Окопи, бліндажі, укріплення, що залишаються після боїв, також стають частиною туристичного простору. Наприклад, звільнені території Київщини, Харківщини та Херсонщини містять численні сліди бойових дій, які використовуються для екскурсій та історичних досліджень. Багато таких місць зберегли автентичні фортифікаційні споруди, збудовані українськими та російськими військами, що дозволяє дослідникам вивчати особливості сучасної війни.

Війна також створила новий формат туристичних маршрутів, що об'єднують пам'ятні місця, меморіали, руїни та символічні точки опору. Наприклад, екскурсійні маршрути, що включають відвідування Київщини (Буча, Ірпінь, Гостомель), дозволяють не лише побачити наслідки війни, а й поспілкуватися з місцевими жителями, почути їхні історії, відчувати атмосферу незламності та спротиву. Подібні маршрути можуть охоплювати Харківську, Чернігівську, Сумську та Херсонську області, де збереглися сліди активних бойових дій.

Важливим напрямком меморіалізації війни є інтеграція цифрових технологій у процес збереження пам'яті. Віртуальні тури, 3D-реконструкції зруйнованих будівель, цифрові архіви фотографій та відео допомагають зафіксувати злочини та зберегти історичні свідчення для майбутніх поколінь. Подібні технології активно використовуються у музеях воєнної історії та онлайн-проектах, що популяризують правдиву інформацію про війну [4, с. 116-117].

Таким чином, туристичні ресурси, пов'язані з російсько-українською війною, формують новий вимір воєнного туризму в Україні. Меморіалізація, пам'ятні місця, об'єкти руйнації та свідчення боротьби створюють комплексну картину подій, що відбуваються, допомагають зберегти пам'ять про героїзм українців та воєнні злочини агресора. Вони є не лише частиною історії, а й важливими елементами національної ідентичності, що сприяють формуванню колективної пам'яті та усвідомленню значення боротьби за свободу.

2.2. Аналіз потенційного попиту на воєнний туризм в Україні: внутрішній та міжнародний аспект.

Воєнний туризм як напрям туризму, що базується на відвідуванні місць, пов'язаних із військовими конфліктами, історичними битвами, меморіалами та свідченнями руйнувань, набуває особливого значення у контексті російсько-української війни. Війна докорінно змінила туристичну карту України, створивши нові місця пам'яті, символи боротьби та території, що стали епіцентрами бойових дій. Аналіз потенційного попиту на воєнний туризм в Україні потребує розгляду як внутрішніх, так і міжнародних аспектів, враховуючи фактори емоційного сприйняття, історичної пам'яті, безпеки та соціально-політичних тенденцій.

З точки зору внутрішнього ринку попит на воєнний туризм серед українців формується під впливом кількох ключових чинників. По-перше, це глибока потреба суспільства у збереженні пам'яті про загиблих та осмисленні масштабів війни. Українці прагнуть особисто відвідати місця, що стали символами спротиву: Ірпінь, Бучу, Маріуполь, Харківщину, Херсонщину та інші регіони, які пережили окупацію та руйнування. Ці подорожі не є традиційним відпочинком, вони радше спрямовані на емоційне та патріотичне усвідомлення подій, які змінили країну. Багато людей відвідують кладовища загиблих військових, меморіали, місця боїв та руїни, що нагадують про наслідки агресії. Додатковий інтерес викликають тимчасові та постійні

експозиції знищеної російської техніки, які виставляються у Києві, Львові, Дніпрі та інших містах [24].

Другим важливим фактором є емоційна потреба українців у свідченні та усвідомленні масштабів війни. Особливо це актуально для тих, хто не мав безпосереднього досвіду життя в зонах бойових дій. Багато громадян України хочуть на власні очі побачити місця руйнувань, поспілкуватися з людьми, які пережили окупацію, почути їхні історії. Це створює запит на специфічні туристичні маршрути, що включають відвідування звільнених територій, екскурсії до деокупованих міст та участь у волонтерських ініціативах.

Окрему категорію потенційних споживачів воєнного туризму в Україні становлять ветерани та родичі загиблих військових. Для них такі подорожі є не лише способом вшанування пам'яті, а й можливістю переосмислити власний досвід, знайти підтримку серед побратимів та побачити, як змінюється країна внаслідок війни. Важливу роль у цьому процесі відіграють різноманітні громадські ініціативи, які організовують поїздки для військових, родин загиблих та переселенців.

Інший аспект внутрішнього попиту на воєнний туризм пов'язаний із молоддю та студентами. Освітні програми, що включають відвідування місць пам'яті, можуть стати важливою частиною виховання патріотизму та громадянської свідомості. Історичні факультети, військові академії та інші навчальні заклади можуть інтегрувати такі поїздки у навчальний процес, надаючи можливість молодому поколінню безпосередньо знайомитися з фактами війни та її наслідками [17].

Щодо міжнародного попиту, воєнний туризм в Україні також має потенціал зацікавити іноземних відвідувачів, які прагнуть особисто побачити наслідки сучасного військового конфлікту. Журналісти, історики, військові аналітики та дослідники міжнародних відносин вже сьогодні активно відвідують Україну для збору матеріалів, документування наслідків війни та спілкування з очевидцями. Однак зростання туристичного потоку серед

звичайних мандрівників залежить від кількох факторів, серед яких головним є рівень безпеки. В умовах активних бойових дій та загрози ракетних обстрілів більшість потенційних туристів віддає перевагу віртуальним турам, документальним фільмам та репортажам, замість безпосереднього відвідування зони конфлікту.

Разом з тим, після завершення активної фази війни Україна може стати однією з ключових локацій для міжнародного воєнного туризму. Досвід інших країн, таких як В'єтнам, Камбоджа, Боснія і Герцеговина, свідчить про значний інтерес туристів до місць історичних військових подій. Наприклад, тунелі Ку Чи у В'єтнамі або меморіальні комплекси в Сараєво щороку відвідують сотні тисяч туристів. В Україні такими туристичними точками можуть стати Буча, Ірпінь, Маріуполь, звільнені території Херсонщини та Донеччини, руїни житлових кварталів, музеї війни, експозиції знищеної техніки.

Іноземний попит на воєнний туризм також може бути пов'язаний із волонтерськими ініціативами та благодійними проектами. Багато громадян Європи, США, Канади та інших країн активно допомагають Україні, і для них поїздка в зони, де відбувалися бої, може стати можливістю особисто побачити результати своєї підтримки, зустрітися з місцевими жителями, відвідати дитячі будинки, лікарні, навчальні заклади, що постраждали від війни.

Окремий напрямок міжнародного інтересу становлять ветерани інших війн, які можуть приїжджати до України з метою обміну досвідом, підтримки українських військових, а також з особистого інтересу до сучасної військової історії. Подібні туристи часто цікавляться фортифікаційними спорудами, окопами, військовими базами та технікою, що використовувалася під час бойових дій [5].

Отже, аналіз потенційного попиту на воєнний туризм в Україні демонструє, що цей напрям має перспективи як серед українських громадян, так і серед іноземців. Внутрішній ринок визначається потребою у збереженні

пам'яті, емоційним осмисленням війни, патріотичним вихованням та волонтерськими ініціативами. Міжнародний аспект формується через інтерес до сучасного військового конфлікту, журналістську та дослідницьку діяльність, можливість волонтерської допомоги та обмін досвідом між ветеранами. Незважаючи на поточні ризики та небезпеки, воєнний туризм має всі передумови стати важливим інструментом збереження історичної пам'яті та повернення уваги до трагедії та героїзму українського народу.

Розвиток воєнного туризму в Україні залежить від цілого комплексу інфраструктурних та організаційних передумов, які визначають можливість залучення туристів до відвідування місць, пов'язаних із війною. Оскільки цей вид туризму формується в умовах активного військового конфлікту, створення відповідної туристичної інфраструктури має враховувати як безпекові ризики, так і етичні аспекти меморіалізації та збереження історичної пам'яті [12].

Інфраструктурні умови розвитку воєнного туризму включають транспортну доступність, наявність об'єктів розміщення та харчування, організацію екскурсійних маршрутів, створення музейних та меморіальних комплексів, облаштування місць пам'яті та забезпечення логістичних можливостей для відвідувачів. Однією з головних проблем є те, що багато регіонів, які могли б стати осередками воєнного туризму, зазнали значних руйнувань і ще не відновили базову інфраструктуру. Дороги, мости, залізничні вузли, аеропорти та туристичні центри були зруйновані або перебувають у зоні потенційної небезпеки, що ускладнює доступ до місць бойових дій або меморіальних об'єктів. У зв'язку з цим першочерговими завданнями є відновлення критичної транспортної інфраструктури та забезпечення безпечного пересування відвідувачів.

Важливим напрямом є створення спеціалізованих маршрутів воєнного туризму, які могли б охоплювати як великі міста, що постраждали від бойових дій, так і невеликі населені пункти, які стали символами українського спротиву. До таких маршрутів можуть входити Київ, Чернігів, Харків, Буча,

Ірпінь, Маріуполь, Херсонщина, Донеччина, Луганщина та інші території, які мають особливе значення у контексті сучасної війни. Однак такі маршрути потребують спеціального планування, включаючи забезпечення безпеки туристів, супровід гідів-експертів та надання відповідної інформації про історичний контекст відвідуваних місць.

Одним із ключових аспектів розвитку воєнного туризму є створення музеїв, виставкових просторів та меморіальних комплексів, що фіксуватимуть події війни та передаватимуть правдиву інформацію наступним поколінням. У Києві вже функціонують тимчасові експозиції знищеної російської військової техніки, аналогічні виставки організовуються у Львові, Дніпрі, Одесі та інших містах. Надалі необхідно розширювати музейну мережу, створюючи як традиційні експозиції, так і інтерактивні мультимедійні простори, що дозволять відвідувачам глибше зануритися в атмосферу війни [1].

Важливим елементом розвитку воєнного туризму є облаштування місць пам'яті та меморіальних зон. Це можуть бути кладовища загиблих військових, братські могили, місця масових розстрілів, руїни будівель, які стали символами російської агресії. У багатьох європейських країнах подібні місця мають важливе історичне та туристичне значення, приваблюючи відвідувачів з усього світу. Наприклад, концентраційні табори Другої світової війни, місця геноцидів та битв стали частиною міжнародних туристичних маршрутів. Україна також може використовувати цей досвід, створюючи меморіальні зони на місцях найтрагічніших подій війни.

Окрім фізичної інфраструктури, важливу роль відіграють організаційні механізми, які забезпечують ефективне функціонування воєнного туризму. Передусім необхідно розробити державну стратегію розвитку цього напрямку, яка включатиме стандартизацію туристичних послуг, створення відповідних програм для туроператорів, підготовку екскурсіводів та істориків, які зможуть фахово презентувати події війни. Не менш важливим є питання безпеки: відвідування зон бойових дій або територій, що нещодавно були звільнені,

вимагає особливих заходів захисту, включаючи розмінування територій, встановлення попереджувальних знаків та створення кризових комунікацій для іноземних відвідувачів.

Організаційним аспектом також є залучення міжнародних партнерів до розбудови воєнного туризму в Україні. Багато європейських країн мають досвід збереження історичної пам'яті про військові конфлікти, що може бути корисним для України. Співпраця з міжнародними музеями, історичними організаціями, фондами та волонтерськими ініціативами дозволить не лише отримати фінансову та експертну підтримку, а й сприяти популяризації теми війни в Україні на світовому рівні.

Розвиток воєнного туризму також залежить від інформаційної підтримки. Важливим завданням є створення спеціалізованих веб-ресурсів, мобільних додатків та інтерактивних карт, що надаватимуть туристам актуальну інформацію про місця, які можна відвідати, маршрути, заходи безпеки та історичні довідки. Діджиталізація та розвиток віртуальних турів дозволять залучати аудиторію, яка поки що не має можливості фізично відвідати Україну, але зацікавлена у вивченні подій війни.

Таким чином, для розвитку воєнного туризму в Україні необхідна комплексна робота над інфраструктурними та організаційними передумовами. Відновлення транспортних маршрутів, створення меморіальних комплексів, організація безпечних туристичних маршрутів, залучення міжнародної підтримки та інформаційна кампанія – все це складові, які визначатимуть майбутнє цього напрямку. Незважаючи на складну ситуацію, воєнний туризм може стати не лише способом збереження історичної пам'яті, а й інструментом міжнародної підтримки України, що підкреслить масштаб трагедії та героїзму українського народу на глобальному рівні [18, с. 120-121].

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Воєнний туризм є специфічним напрямом туристичної діяльності, що передбачає відвідування місць, пов'язаних із військовими подіями, історичними битвами, меморіалами та іншими об'єктами, що відображають наслідки збройних конфліктів. В Україні, яка нині перебуває в умовах війни з Росією, воєнний туризм набуває особливої актуальності, адже масштабні руйнування, героїчний опір українського народу, численні місця пам'яті та військові музеї формують унікальне середовище для розвитку цього напрямку. SWOT-аналіз потенціалу воєнного туризму в Україні дозволяє визначити його сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, що дає змогу оцінити перспективи розвитку та виробити стратегічні підходи до його реалізації [23].

Однією з головних сильних сторін воєнного туризму в Україні є наявність великої кількості місць, які мають значну історичну та символічну цінність. Це не лише території, де відбувалися ключові бойові дії, а й міста, що стали символами опору, такі як Київ, Харків, Буча, Ірпінь, Маріуполь, Херсон та багато інших. Крім того, знищена російська техніка, військові укріплення, окопи та руїни будівель формують автентичний антураж для туристичних маршрутів, які можуть бути використані як елементи національної пам'яті та патріотичного виховання. Важливим чинником є також інтерес суспільства до подій війни, що сприяє зростанню внутрішнього попиту на такий вид туризму.

Ще однією перевагою є активний розвиток музейної справи, спрямований на збереження історії війни. В Україні вже створено низку експозицій, присвячених сучасним бойовим діям, таких як виставки знищеної російської техніки в Києві, Львові, Дніпрі та інших містах. Поступово розширюється музейна база, формуються нові форми експонування, зокрема мультимедійні проекти, що дозволяють глибше зануритися в події війни. Крім

того, залучення волонтерських ініціатив та громадських організацій до збереження пам'яті про війну також є позитивним фактором у розвитку воєнного туризму.

Однак існують і значні слабкі сторони, які можуть ускладнювати реалізацію воєнного туризму. Передусім це безпекові ризики, пов'язані з активними бойовими діями, замінованими територіями та загрозою нових атак. Значна частина потенційно привабливих для туристів регіонів перебуває в зоні небезпеки, що унеможлиблює організацію повноцінних туристичних маршрутів. Крім того, відсутність належної інфраструктури, зруйновані дороги, знищені готелі, ресторани та транспортні вузли створюють серйозні перешкоди для відвідувачів [6, с. 192-193].

Ще одним обмеженням є недостатній рівень державної політики щодо розвитку воєнного туризму. Відсутність єдиної стратегії, правового регулювання та інституційної підтримки може уповільнити процес формування цього напрямку. Організація воєнного туризму потребує координації між різними структурами – державними органами, туристичними компаніями, істориками, безпековими службами та місцевими громадами, що вимагає значних ресурсів та управлінських рішень.

Попри ці труднощі, можливості розвитку воєнного туризму в Україні є досить широкими. По-перше, цей напрям може стати важливим засобом популяризації української історії та боротьби за незалежність у міжнародному середовищі. Залучення іноземних туристів, журналістів, істориків, дослідників та представників громадянського суспільства до відвідування місць війни сприятиме поширенню правдивої інформації про російську агресію та її наслідки [27].

По-друге, розвиток воєнного туризму може стимулювати економічне відновлення постраждалих регіонів. Будівництво нових туристичних об'єктів, музеїв, реконструкція історичних місць, розвиток транспортної та готельної

інфраструктури сприятиме створенню робочих місць, залученню інвестицій та підтримці місцевого бізнесу.

Ще одним перспективним напрямом є розвиток освітнього та патріотичного туризму для молоді. Організація шкільних і студентських екскурсій до місць бойової слави, інтерактивні лекції, участь у волонтерських ініціативах з відновлення постраждалих територій можуть сприяти формуванню національної свідомості та патріотизму серед підростаючого покоління.

Водночас існують значні загрози, що можуть впливати на перспективи розвитку воєнного туризму в Україні. Основним викликом є нестабільна безпекова ситуація, яка унеможлиблює довгострокове планування та створює ризики для туристів. Навіть після завершення активних бойових дій залишатиметься загроза мін та невибухлих боєприпасів, що вимагатиме ретельного розмінування та безпекових заходів.

Іншою загрозою є етичні питання, пов'язані з перетворенням місць трагедій на туристичні об'єкти. Важливо зберігати баланс між комерційним використанням воєнного туризму та збереженням пам'яті про жертв війни, аби цей напрям не перетворився на спекулятивний бізнес.

Нарешті, розвиток воєнного туризму може стикнутися з інформаційними атаками з боку Росії, яка намагатиметься дискредитувати цей напрям, подаючи його як спосіб маніпуляції історією. Тому важливо проводити інформаційні кампанії, які пояснюватимуть значення воєнного туризму як засобу збереження пам'яті та історичної правди [13].

Таким чином, SWOT-аналіз воєнного туризму в Україні вказує на значний потенціал цього напрямку, однак водночас демонструє серйозні виклики, які необхідно враховувати. Реалізація цього виду туризму потребує комплексного підходу, що включатиме забезпечення безпеки, розвиток інфраструктури, формування правових та етичних норм, а також активну інформаційну та міжнародну підтримку. Попри складні умови, воєнний

туризм може стати важливим засобом історичної пам'яті, економічного відновлення та міжнародної взаємодії, що сприятиме формуванню правдивого уявлення про боротьбу України за свою незалежність.

Воєнний туризм як специфічний вид туристичної діяльності передбачає відвідування місць, пов'язаних із війною, бойовими діями, військовими меморіалами та іншими об'єктами, що відображають наслідки збройних конфліктів. В Україні, яка наразі протистоїть російській агресії, це явище набуває особливого значення як з точки зору меморіалізації, так і з позиції потенційного розвитку туристичної індустрії. Проте, створення ефективних моделей та форм організації воєнного туризму потребує глибокого аналізу як етичних, так і практичних аспектів. Важливо знайти баланс між збереженням пам'яті про трагічні події, патріотичним вихованням та розвитком економічного потенціалу туристичних територій.

Однією з можливих моделей воєнного туризму є меморіальний туризм, який зосереджується на вшануванні пам'яті загиблих, відвідуванні військових кладовищ, пам'ятників, меморіальних комплексів та місць масових убивств цивільного населення. Така модель є найбільш етично виваженою, оскільки її метою є не лише задоволення туристичного інтересу, а й формування національної пам'яті та історичної свідомості. В Україні вже існує низка об'єктів, що можуть бути включені до таких маршрутів, зокрема Алея Героїв у Києві, меморіальні місця в Бучі, Ірпені, Маріуполі, Харкові та інших містах [3, с. 184-185].

Ще однією можливою формою організації воєнного туризму є документальний або дослідницький туризм, спрямований на залучення істориків, журналістів, правозахисників та дослідників для вивчення подій війни. Такий підхід передбачає створення освітніх програм, тематичних екскурсій, документальних проєктів та історичних реконструкцій, які дозволяють глибше розкрити контекст війни та її наслідки. Подібні ініціативи

можуть реалізовуватися у співпраці з університетами, науковими установами та міжнародними правозахисними організаціями.

Важливим напрямом є військово-патріотичний туризм, орієнтований на виховання молоді та популяризацію військової історії України. У цьому контексті можуть створюватися спеціальні екскурсійні маршрути для школярів та студентів, що включають відвідування військових частин, музеїв війни, місць бойової слави, а також проведення навчальних тренінгів та інтерактивних заходів. Військово-патріотичний туризм має значний потенціал для формування у молоді почуття національної гідності, патріотизму та відповідальності перед своєю країною.

Значний інтерес становить також індустріальний воєнний туризм, який може включати відвідування зруйнованих об'єктів інфраструктури, таких як мости, аеропорти, заводи, що зазнали ударів під час війни. Відвідування таких місць дозволяє усвідомити масштаби руйнувань та отримати реалістичне уявлення про наслідки війни. Водночас цей напрям є одним із найбільш дискусійних з точки зору етики, оскільки створення туристичних маршрутів на місцях трагедій може сприйматися як комерціалізація людських страждань [25].

Практичні аспекти організації воєнного туризму в Україні включають забезпечення безпеки туристів, розвиток необхідної інфраструктури та створення правових механізмів регулювання цієї діяльності. З урахуванням того, що багато регіонів України залишаються небезпечними через мінування територій, нерозірвані боєприпаси та ризики повторних атак, першочерговим завданням є розробка безпечних маршрутів і контрольованих зон для відвідувань. Для цього необхідна координація між військовими структурами, місцевою владою та органами цивільного захисту.

Ще одним практичним викликом є відновлення транспортної та туристичної інфраструктури у постраждалих регіонах. Багато потенційно цікавих для туристів місць нині є важкодоступними через зруйновані дороги,

пошкоджені об'єкти житлової та комерційної нерухомості. Реалізація програм реконструкції та адаптації інфраструктури до потреб воєнного туризму потребує значних інвестицій, які можуть залучатися як від державних органів, так і від міжнародних донорів та приватного бізнесу [10, с. 39-40].

Окремої уваги потребує питання правового регулювання воєнного туризму. Відсутність чітких норм та стандартів може призвести до хаотичного розвитку цього напрямку, зокрема до появи неетичних комерційних ініціатив, що експлуатуватимуть тему війни у спосіб, несумісний із моральними та історичними засадами. Важливо розробити державні програми та законодавчі акти, що регулюватимуть діяльність у сфері воєнного туризму, встановлюватимуть стандарти безпеки, відповідальності операторів та механізми збереження пам'яті.

З точки зору етичних аспектів, ключовим викликом є недопущення тривіалізації трагедії війни. Туристичні продукти, пов'язані з воєнною тематикою, повинні базуватися на принципах поваги до пам'яті загиблих, усвідомлення суспільної відповідальності та виховання історичної свідомості. Недопустимим є створення атракцій, які б перетворювали війну на розважальний контент. У цьому контексті важливою є співпраця з родинами загиблих, ветеранами, громадськими організаціями, що можуть надати експертну оцінку ініціативам у сфері воєнного туризму.

Отже, розвиток воєнного туризму в Україні може базуватися на різних моделях, зокрема меморіальному, дослідницькому, військово-патріотичному та індустріальному туризмі. Водночас, для його ефективної реалізації необхідно враховувати безпекові питання, інфраструктурні виклики, правове регулювання та етичні норми. Україна має значний потенціал у цьому напрямі, однак його реалізація потребує зваженого та відповідального підходу, щоб зберегти історичну пам'ять та водночас уникнути комерціалізації війни у спосіб, що міг би спотворити її справжній зміст [22].

Розвиток воєнного туризму в Україні в умовах сучасної російсько-української війни є складним і багатоаспектним завданням, яке потребує чіткого визначення стратегічних напрямів та дотримання етичних норм і принципів сталого розвитку. Важливо забезпечити баланс між збереженням історичної пам'яті, патріотичним вихованням, економічним розвитком регіонів та моральною відповідальністю перед суспільством. Війна не може розглядатися як комерційний ресурс, проте її наслідки мають бути осмислені та інтегровані в освітні й культурні процеси, щоб сприяти формуванню національної ідентичності, соціальної згуртованості та міжнародного розуміння історичних реалій.

Одним із ключових стратегічних напрямів є створення меморіальних комплексів та історичних маршрутів, що дозволять відвідувачам осмислити події війни через архітектурні, мистецькі та інформаційні елементи. Меморіальні зони мають стати не лише місцями вшанування загиблих, а й просторами для освітньої та наукової діяльності. Інтеграція сучасних технологій, таких як віртуальна реальність, аудіогіди та інтерактивні експозиції, сприятиме залученню ширшої аудиторії, включаючи міжнародних туристів та молодь.

Важливим аспектом є розбудова інфраструктури воєнного туризму з урахуванням принципів безпеки та екологічної відповідальності. Велика частина територій, що можуть становити інтерес для воєнного туризму, є потенційно небезпечними через мінування, нерозірвані боєприпаси та ризики повторних обстрілів. Тому важливим стратегічним завданням є розмінування територій, створення безпечних туристичних маршрутів і встановлення інформаційних знаків для попередження про небезпечні зони. Водночас потрібно впроваджувати заходи з екологічного відновлення та рекультивациі земель, які постраждали від бойових дій [14].

Значну увагу слід приділити формуванню нормативно-правової бази для регулювання діяльності у сфері воєнного туризму. Відсутність чітких

стандартів може призвести до хаотичного розвитку цього напрямку, що, в свою чергу, створює ризик зловживань або використання теми війни в неетичних комерційних цілях. Створення державних стратегій розвитку воєнного туризму має ґрунтуватися на міжнародному досвіді та містити чіткі положення щодо збереження історичних місць, участі місцевих громад у розвитку туризму та механізмів фінансування.

Розвиток військово-історичних музеїв та інтерактивних експозицій також є важливим напрямом, що сприятиме збереженню історичної пам'яті та популяризації воєнного туризму. Важливо створювати багатовимірні наративи, що дозволять туристам та дослідникам зануритися в історію війни, аналізувати причини та наслідки конфлікту, а також вивчати історичні паралелі з іншими воєнними подіями. Важливим є залучення до цього процесу істориків, музеєзнавців, ветеранів та свідків війни, щоб забезпечити автентичність представленої інформації.

Окремим аспектом є формування міжнародних партнерств для популяризації воєнного туризму як важливого елемента історичної пам'яті та боротьби за правду. Взаємодія з європейськими музеями, меморіальними центрами та дослідницькими організаціями сприятиме інтеграції України у світовий простір військово-історичної спадщини. Проведення міжнародних конференцій, виставок та освітніх програм дозволить не лише розширити географію воєнного туризму, а й забезпечити об'єктивне висвітлення подій війни на міжнародному рівні.

Важливою складовою розвитку воєнного туризму є етичні аспекти, зокрема питання недопущення комерціалізації трагедії війни. Необхідно уникати перетворення місць воєнних злочинів на об'єкти розважального характеру та дбати про збереження моральних і соціальних цінностей. Важливо враховувати думку родин загиблих, військовослужбовців та місцевих громад, для яких війна є частиною особистої історії, а не лише туристичним маршрутом. У цьому контексті ключовими мають стати

принципи гідності, поваги до жертв та відповідального ставлення до історичних подій.

Іншою важливою складовою є роль місцевих громад у розвитку воєнного туризму. Участь жителів регіонів, що постраждали від війни, у створенні туристичних маршрутів, організації екскурсій та формуванні культурного нарративу сприятиме відновленню соціальної та економічної активності цих територій. Туризм може стати важливим інструментом економічного розвитку, сприяючи створенню нових робочих місць, розвитку малого бізнесу та залученню інвестицій.

Також важливим напрямом є розвиток освітніх програм, що сприятимуть розумінню історичних процесів та формуванню критичного мислення щодо теми війни. Включення елементів воєнного туризму у шкільні та університетські програми дозволить молоді глибше усвідомити історичні події, їхні причини та наслідки. Освітній аспект воєнного туризму повинен базуватися на достовірних історичних матеріалах, аналітичних дослідженнях та свідченнях очевидців [20].

Таким чином, стратегічні напрями розвитку воєнного туризму в Україні повинні базуватися на комплексному підході, що поєднує історичну пам'ять, безпекові аспекти, етичні норми та економічні можливості. Розвиток цієї сфери має відбуватися з урахуванням принципів сталого розвитку, передбачаючи довгострокові перспективи збереження історичних місць, інтеграцію локальних громад у туристичний процес, забезпечення безпеки та підтримку наукових і освітніх ініціатив. Воєнний туризм може стати важливим елементом національної ідентичності та міжнародного визнання боротьби України, однак його організація вимагає відповідального та виваженого підходу, що враховує як етичні принципи, так і суспільну значущість збереження пам'яті про війну.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання бакалаврської роботи було всебічно досліджено поняття воєнного туризму як новітнього явища в українському та світовому туристичному просторі. Теоретичне осмислення сутності цього явища дозволило виявити, що воєнний туризм охоплює комплекс мотивацій і форм, пов'язаних із пізнанням історії воєн, вшануванням пам'яті загиблих, відвідуванням місць бойових дій та інтерпретацією воєнної спадщини. Було проаналізовано різні підходи до типології воєнного туризму, визначено мотиваційні чинники, що спонукають туристів до відвідування місць, пов'язаних із військовими конфліктами. Особливу увагу приділено етичним і моральним аспектам цього виду туризму, зокрема ризикам комерціалізації травматичного досвіду, необхідності дотримання поваги до жертв війни та важливості відповідальної презентації воєнної спадщини. Розкрито потенційний вплив воєнного туризму на суспільство — як позитивний (через збереження історичної пам'яті, підтримку місцевих громад, формування національної ідентичності), так і негативний (через повторну травматизацію або маніпуляції з пам'яттю).

У другому розділі роботи було охарактеризовано російсько-українську війну як визначальний чинник формування нового типу туристичного досвіду, в якому війна сприймається не лише як трагедія, але й як об'єкт історичного осмислення. Розглянуто як історичний контекст війни, що розпочалася у 2014 році, так і її сучасну фазу, яка триває з 2022 року. Проаналізовано категорії туристичних ресурсів, пов'язаних із російсько-українською війною: меморіальні об'єкти, музеї під відкритим небом, зруйновані будівлі, символічні місця опору, поховання загиблих військових і цивільних, а також волонтерські центри та місця героїчної боротьби. Ці об'єкти формують унікальне поле для розвитку воєнного туризму з урахуванням регіонального розмаїття, глибокої символіки та емоційної залученості туристів.

У заключній частині дослідження запропоновано моделі організації воєнного туризму в Україні, з урахуванням міжнародного досвіду, потреб безпеки, морально-етичних стандартів і сучасних технологій презентації історичних наративів. Сформульовано стратегії розвитку цього напрямку, що ґрунтуються на принципах сталого туризму, взаємодії з місцевими громадами, освітньо-просвітницькому підході та повазі до людської гідності. Особливу увагу приділено необхідності державної підтримки та міжсекторальної співпраці між органами влади, туристичними операторами, музейними установами, істориками, військовими та громадськістю.

Таким чином, воєнний туризм в Україні має значний потенціал, але потребує виваженого підходу, чіткої етичної рамки та професійної організації. Він може стати не лише економічним ресурсом, але й засобом збереження історичної пам'яті, об'єднання нації та поширення правди про події російсько-української війни у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. №5(23). С. 168–180.
2. Бойко В., Далевська Н. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу. *Управління змінами та інновації*. 2022. №3. С. 5–10.
3. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В. та ін. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 62. С. 178–196.
4. Гризовська Л. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. 28-1. С. 115–118. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf
5. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвитку туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. №7 (172). С. 65–69.
6. Данченко О., Занора В. *Проектний менеджмент: управління ризиками та змінами в процесах прийняття управлінських рішень: монографія*. Черкаси, 2019. 278 с.
7. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436>
8. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.
9. Ланда В. Війна за ресурси. *Forbes*. 2023. Лютий-Березень. URL: <https://subscribe.forbes.ua/archiv>

10. Логвин М., Мороз М., Логвин Д. Туристичний сектор під час воєнного стану: стан, загрози та перспективи. *Світ наукових досліджень. Випуск 18* : матеріали Міжн. мультидисц. наук. інтернет-конф., (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 20–21 квітня 2023 р.). ГО «Наукова спільнота». Тернопіль, С. 37–43. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4>
11. Маці А., Шевчук С. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. №41. С. 25–31.
12. Мапа культурних втрат. *Український культурний фонд*. 2022. URL: <https://uaculture.org/cultu>
13. Машіка Г., П'ятка Н. Особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. №44. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1833>
14. Міністерство культури та інформаційної політики України. Офіційний сайт. URL: <https://mkip.gov.ua/content/pro-ministerstvo.htm>
15. Науменко Н., Медина А. Стан туристичної галузі під час пандемії COVID-19 та в період україно-російської війни: перспективи для реанімації внутрішнього туризму. *Сучасний стан та перспективи розвитку діяльності підприємств в Україні: теорія, методика, практика: колективна монографія*. Полтава. 2022. С. 18–23. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20531/1/20221128_301.pdf
16. Носирев О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1(26). С. 55–68. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>
17. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualnitemy/povnomasshtabne-vtorgnennya-rosiyi>

18. Редько В. Особливості методології проектного менеджменту в туристичному бізнесі. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій*. 2016. Т. 24. Вип. 6. С. 114–122.
19. Романенко О., Яворська О. Особливості інновацій в туризмі та індустрії гостинності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №8. С. 5–9.
20. Романова А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/9-2018/romanova.pdf>
21. Роїк О., Недзвецька О. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. 2022. Вип. 46. С. 11–15.
22. Туристичний барометр України. Київ, 2020. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>
23. У 2022 році надходження до держбюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhby>
24. Україна, Литва та Польща розпочали працювати над оцифруванням культурної спадщини України. URL: <http://surl.li/gnuho>
25. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samyerkie-vremena-vpered-proishodit-turizmom-1657645856.html>
26. Як виглядає туризм під час війни. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974
27. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм. *ДАРТ*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viyna-v-ukrayini-vplinula-na-ievropeyski>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Апробація результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ТА АСПІРАНТІВ, ПРИСВЯЧЕНОЇ МІЖНАРОДНОМУ ДНЮ СТУДЕНТА

(18-22 листопада 2024 р., м. Суми)

Продовження додатку 1

Рекомендовано до друку науково-координаційною радою Сумського національного аграрного університету (протокол № 4 від 22.11.2024 р.)

Редакційна рада:

Коваленко І.М., д.б.н., професор
Данько Ю.І., д.е.н., професор
Яроцук Р.А., к.с.-г.н., доцент

Редакційна колегія:

Бричко А.М., к.е.н., доцент
Думанчук М.Ю., к.т.н., доцент
Кисельов О.Б., к.с.-г.н., доцент
Масик І.М., к.с.-г.н., доцент
Михайліченко М.А., к.і.н., доцент
Срібняк Н.М., к.т.н., доцент
Степанова Т.М., к.т.н., доцент
Шкромادا О.І., д.вет.н., професор

**Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів і аспірантів,
присвяченої Міжнародному дню студента – (18-22 листопада 2024 р.). –
Суми, 2024. – 557 с.**

У збірку увійшли тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції студентів і аспірантів,
присвяченої Міжнародному дню студента.
Для викладачів, студентів, аспірантів.

© Сумський національний
аграрний університет, 2024

Продовження додатку 1

Східного лісостепу України.....	123
Волохова О. І. ЕФЕКТИВНІСТЬ СУМІСНОГО ЗАСТОСУВАННЯ РЕГУЛЯТОРА РОСТУ І МІКРОДОБРІВ НА ПОСІВІ ГРЕЧКИ.....	124
Звягін В. С. ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА ПШЕНИЦІ МЯКОЇ ОЗИМОЇ.....	125
Калітаєв С. П. ВПЛИВ МІКРОБНИХ ДОБРІВ НА ФОРМУВАННЯ УРОЖАЙНОСТІ СОЇ В АГРОКЛІМАТИЧНИХ УМОВАХ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	126
Криворотенко М. С. ПЕРСПЕКТИВИ БІОЛОГІЗАЦІЇ У ВИРОЩУВАННІ ПШЕНИЦІ МЯКОЇ ОЗИМОЇ.....	127
Кумбамба Анаклето Грасіано Каломбе ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗРОШУВАННЯ В АНГОЛІ.....	128
Наталіч Я. С. RAPD-АНАЛІЗ У СЕЛЕКЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ.....	129
Наумов О. В. РЕАКЦІЯ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ НА ЗМІНУ ГУСТОТИ ПОСІВУ В УМОВАХ ПІВНІЧНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ.....	130
Неймет В. В. ВПЛИВ ТЕРМІНІВ ПОСАДКИ РАННІХ СОРТІВ КАРТОПЛІ НА УРОЖАЙНІСТЬ В УМОВАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ НИЗОВИНИ.....	131
Ничик В. О. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕЛЕМЕНТАМИ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА УРОЖАЙНІСТЮ КУКУРУДЗЯНИХ ГІБРИДІВ В УМОВАХ ТОВ «МХП УРОЖАЙНА КРАЇНА».....	132
Прокопенко Р. А., Радько А. М. ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОЩУВАННЯ ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ЯРОЇ НА СУМЩИНІ.....	133
Рибка О. В. ЗАЛЕЖНІСТЬ ВРОЖАЙНОСТІ СОЇ ВІД ГУСТОТИ ПОСІВІВ І ШИРИНИ МІЖРЯДЬ У ПІВНІЧНО-СХІДНІЙ ЧАСТИНІ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ.....	134
Сивак Я. П. ВИРОЩУВАННЯ ТЮТЮНУ В УМОВАХ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ.....	135
Цеділін А. В. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ ТА МІКОРОДОБРІВ ПА НА ПОСІВАХ РІЗНИХ СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ.....	136
Бик Н. А. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТРАХУВАННЯ В ТУРИЗМІ.....	137
Букачов В. М. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОХТИРСЬКОГО РАЙОНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	138
Віленський В. О. РОЗВИТОК ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ.....	139
Ващенко В. Р. ОБ'ЄКТИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	140
548	

Сумський національний аграрний університет

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (18-22 листопада 2024 р.)

Козирь К. А. АНАЛІЗ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ФЕСТИВАЛІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	141
Лесик Л. О. ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОБОТУ МУЗЕЇВ В УКРАЇНІ.....	142
Міляєв А. М. ДЕНДРОПАРК «НЕСКУЧНЕ» ЯК ОБ'ЄКТ ПРИРОДНОГО ПАРКУ ТА ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ.....	143
Река В. О. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КІННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	144
Таран Д. Ю. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	145
Ткаченко Ж. В. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	146
Шейкіна П. С. ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ.....	147
БІОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
Завражська В. СУЧАСНІ НАПРЯМКИ В УДОСКОНАЛЕННІ МОЛОЧНОГО ПОГОЛІВ'Я.....	148
Доспехова О. ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ДОВІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРОДУКТИВНИХ КОРІВ.....	149
Кукуруза А. ВПЛИВ НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОДУКТИВНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ МОЛОКА ДІЙНИХ КОРІВ.....	150
Гусєв С.А. АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА МОЛОЧНУ ПРОДУКТИВНІСТЬ І ДОВІЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ КОРІВ.....	151
Дігін М.В. МЕТОДИ ПОЛІПШЕННЯ ВІДТВОРНОЇ ЗДАТНОСТІ КОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ БУРОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРОДИ.....	152
Назаренко Н. СУЧАСНІ АСПЕКТИ В ПЛЕМІННІЙ РОБОТІ ЩОДО ПЕРСПЕКТИВНИХ БАЧЕНЬ В КІНОЛОГІЇ.....	153
Ковалівська А.А. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РІЗНИХ СПОСОБІВ КАСТРАЦІЇ НА ВІДГОДІВЕЛЬНІ ТА	

Продовження додатку 1

Сумський національний аграрний університет

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (18-22 листопада 2024 р.)

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Таран Д. Ю., студ. 4 курсу ФАГП
Науковий керівник: доц. Л. І. Єпик
Сумський НАУ

Воєнний туризм – це новий і відносно непоодиноким напрямком у туристичній індустрії, який стає дедалі популярнішим на тлі глобальних конфліктів і криз. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року, має значний вплив на розвиток цього типу туризму в Україні.

В умовах військових дій виникає потреба не лише в дослідженні історії та пам'яті про конфлікт, а й у розумінні його впливу на суспільство, культуру та економіку [1].

У цьому контексті важливо оцінити потенціал воєнного туризму в Україні.

Російсько-українська війна, яка розпочалася в 2014 році, привернула увагу світової спільноти та зумовила інтерес до подій, що відбуваються в Україні.

Воєнний туризм передбачає відвідування місць, пов'язаних з війною, таких як музеї, пам'ятники, історичні баталії, а також участь у різноманітних освітніх програмах.

В Україні існують численні пам'ятники та меморіали, пов'язані з війною, які можуть слугувати основою для розвитку воєнного туризму.

В Україні можливе створення спеціальних туристичних маршрутів, які б охоплювали місця бойових дій, музеї та пам'ятники, пов'язані з війною. Наприклад, маршрути можуть включати [2]:

- музеї АТО у Києві, де представлені експонати, що відображають події війни.

- пам'ятники загиблим воїнам у різних регіонах України.

- лінія фронту в Донецькій і Луганській областях, де туристи можуть дізнатися про історію та наслідки конфлікту.

Крім відвідування пам'ятників та історичних місць, воєнний туризм може включати освітні програми, семінари та лекції про російсько-українську війну.

Це може бути проведено у співпраці з істориками, журналістами та ветеранами, які можуть поділитися своїм досвідом і знаннями. Такі заходи допоможуть туристам краще зрозуміти ситуацію в Україні, культурні та соціальні наслідки війни.

Однак, розвиток воєнного туризму в Україні супроводжується певними етичними викликами. Важливо враховувати, що війна завдає величезних страждань людям, і туристи повинні підходити до цього питання з повагою та чутливістю.

Неправильне використання теми війни для розваги може бути неприйнятним і призвести до негативної реакції з боку місцевих жителів. Тому важливо встановлювати етичні норми та стандарти для ведення воєнного туризму.

Потенціал воєнного туризму в Україні є значним. З огляду на тривалість конфлікту та його вплив на різні аспекти життя, Україна має можливість стати важливим напрямком для тих, хто цікавиться історією, культурою та соціальними наслідками війни.

Важливими факторами для успішного розвитку цього напрямку є [3]:

- створення інформаційних кампаній для популяризації воєнного туризму.

- співпраця з міжнародними туристичними агентствами для залучення туристів.

- розвиток інфраструктури, що включає готелі, ресторани та транспорт.

Оцінка потенціалу воєнного туризму в контексті російсько-української війни вказує на його значну перспективу для розвитку, але водночас вимагає чутливого підходу.

В Україні існує великий інтерес до теми війни, і правильне використання цього потенціалу може не лише сприяти економічному розвитку регіону, а й підвищити обізнаність про конфлікт на міжнародному рівні.

Етичні норми та культурна чутливість повинні стати основою для формування цього напрямку, щоб забезпечити повагу до пам'яті тих, хто постраждав у війні.

Список використаних джерел

1. Барвінок Н. В., Барвінок М. В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. *Věda a perspektivy* 2023, №4 (11), с. 138-151

2. Кадничанський Д., Кадничанська М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, 9 жовтня 2020 р., м. Львів, 2020*, С. 132-135.

3. Туризм і рекреація в Україні у воєнний та повоєнний час: збірник матеріалів Воеукр. наук.-практ. конф., 28 червня 2024 р. Полтава: ПДАУ, 2024. 186 с.

ДОДАТОК 2
Апробація результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАТЕРІАЛИ

науково-практичної конференції
викладачів, аспірантів та студентів
Сумського НАУ

(14-18 квітня 2025 р.)

Продовження додатку 2

УДК 631.4(477.52-25(06)

Рекомендовано до друку науково-координаційною радою Сумського національного аграрного університету (протокол № 9 від 17.04.2025 р.)

Редакційна колегія:

Данько Ю.І., д.е.н., професор
Ярошук Р.А., к.с.-г.н., доцент
Бричко А.М., к.е.н., доцент
Думанчук М.Ю., к.т.н., доцент
Кисельов О.Б., к.с.-г.н., доцент
Масик І.М., к.с.-г.н., доцент
Михайліченко М.А., к.і.н., доцент
Срібняк Н.М., к.т.н., доцент
Степанова Т.М., к.т.н., доцент
Шкромада О.І., д.вет.н., професор

М 34 Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (14-18 квітня 2025 р.). – Суми, 2025. – 467 с.

У збірку увійшли тези доповідей науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету.
Для викладачів, студентів, аспірантів інших навчальних закладів.

Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів. Передрук матеріалів з дозволу редакції.
Друкується в авторській редакції

© Сумський національний
аграрний університет, 2025

Продовження додатку 2

Матеріали НПК викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (14-18 квітня 2025 р.) 457

Прокопенко Р. А. ВПЛИВ ГУСТОТИ СІВБИ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА ПШЕНИЦІ ЯРОЇ В УМОВАХ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	101
Сивак Я. П. ВПЛИВ МІКРОДОБРИВА ТА РЕГУЛЯТОРА РОСТУ НА ВРОЖАЙНІСТЬ ТЮКОНУ	102
Цеділін А. В., Шайдено П. В. ВПЛИВ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ ТА КОМПЛЕКСНОГО МІКРОДОБРИВА НА ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЗЕРНА СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	103
Авершина Д. С. СУЧАСНІ ТУРИСТИЧНІ ТРЕНДИ	104
Алейнова П. Д. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ БОЛГАРІЇ ТА РУМУНІЇ	105
Беримець О. С. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	106
Будьонний В. Ю. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ ..	107
Борт М. Г. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ	108
Ващенко В. Р. НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ	109
Віленський В. О. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА СПІВПРАЦЯ У ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ	110
Войтенко І. О. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	111
Гетьман Х. С. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ НІМЕЧЧИНИ ТА ІТАЛІЇ	112
Дрозденко А. В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПОЛЬЩІ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ЗМІЦНЕННЯ ЇЇ ПОЗИЦІЙ НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ	113
Іщенко Ю. Ю. ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ	114
Кожушко А. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ	115
Коваленко В. І. СТАЛІСТЬ ДОВКІЛЛЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ТРЕНД	116
Лагуткіна М. В. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ НІДЕРЛАНДІВ ТА ЧЕХІЇ	117
Лесик Л. О. ІНТЕРАКТИВНІ МУЗЕЙНІ ЕКСПОЗИЦІЇ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД	118
Лесик Л. О. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	119
Лесик Л. О. ЯПОНСЬКИЙ ПІДХІД РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	120
Марченко Є. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ...	121
Набієва Д. В. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ: СТАН І ПРОБЛЕМИ	122
Оксененко Є. О. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ	123
Пташніченко С. О. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РИМУ	124
Рахматі М. О. ГІРСЬКИЙ ТУРИЗМ В КАРПАТАХ	125
Река В. О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КІННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС	126
Ростока В. С. ПРИГОДНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	127
Сердюк Є. І. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	128
Слинько Р. М. ФЕШН-ТУРИЗМ В УКРАЇНІ	129
Стасюк І. О. АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ	130
Таран Д. Ю. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ	131
Ткаченко Ж. В. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ РЕКЛАМИ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	132
Шейкіна П. ІТАЛІЯ. ОСОБЛИВОСТІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	133
Шейкіна П. С. РЕКЛАМА ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	134
Шкурко К. С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	135
Мордань А. О. АНАЛІЗ ВИДОВОГО ТА СОРТОВОГО РІЗНОМАНІТТЯ РОДУ SYRINGA L В САДОВО-ПАРКОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ	136
БІОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
Рубцов І.О. ОСОБЛИВОСТІ РОСТУ І РОЗВИТКУ РЕМОНТНИХ ТЕЛИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРОДИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ	138
Рубцов І.О. ОСБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО-КОРИСНИХ ОЗНАК СИМЕНТАЛЬСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ ЧЕРВОНО-РЯБОЇ НА СУМЩИНІ	139
Рубцов І.О. ФОРМУВАННЯ БАЖАНОГО ТИПУ ХУДОБИ СИМЕНТАЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ	140
Кроковий І., Кучеренко А. ВПЛИВ ОСНОВНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПЕРЕРОБКИ МОЛОКА НА ЙОГО ЯКІСТЬ	141
Гончар В'ячеслав СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА	142
Бельченко А. С. МОЛОЧНА ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ В УМОВАХ ТОВ "КОМИШУВАТСЬКИЙ МОЛОЧНИЙ КОМПЛЕКС"	143
Єльціна С.В. РОЛЬ ІЗРАЇЛЬСЬКИХ КІНОЛОГІЧНИХ КЛУБІВ У РОЗВИТКУ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	144

Продовження додатку 2

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОЕННОГО ТУРИЗМУ

Таран Д. Ю., студ. 4 курсу ФАтП
Науковий керівник: доцент Л. І. Єлик
Сумський НАУ

У сучасних умовах розвитку туристичної галузі все більшої уваги набуває явище військового туризму — специфічної форми подорожей, пов'язаної з відвідуванням місць бойових дій, меморіалів, музеїв війни, а також територій, що зазнали впливу збройних конфліктів. Особливого резонансу тема військового туризму набула в Україні в контексті повномасштабного російсько-українського вторгнення, що зумовило як суспільний інтерес до історії війни, так і формування нового туристичного продукту. Однак популяризація цього виду туризму супроводжується низкою складних морально-етичних дилем, які потребують комплексного наукового аналізу.

Передусім, однією з ключових етичних проблем є комерціалізація людських страждань. Перетворення місць трагедій, руйнувань і загибелі мирних жителів та військових на туристичні локації нерідко викликає суспільний спротив та ставить питання про моральність такого використання простору. Постає загроза перетворення пам'яті про війну на елемент розважальної індустрії, що нівелює глибину трагедії та травматичний досвід постраждалих.

Другий важливий аспект — повага до пам'яті загиблих та емоційного стану місцевого населення. Військовий туризм часто пов'язаний із демонстрацією руйн, меморіалів, цвинтарів або місць, де нещодавно відбувалися бойові дії. Для багатьох місцевих жителів та родичів загиблих ці простори є сакральними та наповненими особистим болем. Туристична активність у таких місцях без дотримання норм етичної поведінки може бути сприйнята як акт зневаги або вторгнення в особисту трагедію.

Крім того, морально спірним є питання мотивації туристів. Військовий туризм може приваблювати різні категорії людей: від щирих дослідників і тих, хто прагне вшанувати пам'ять загиблих, до так званих «темних туристів», які шукають гострих відчуттів та прагнуть спостерігати наслідки катастроф, воєн та насильства. Саме остання категорія викликає найбільшу кількість етичних дискусій, адже в основі таких подорожей часто лежить воєрізм, споживацький інтерес до чужих страждань, що суперечить моральним нормам гуманізму.

Ще одним викликом є проблема етичного представлення інформації під час екскурсії та в музейних експозиціях. Важливо уникати спрощених наративів, героїзації або романтизації війни, пропагандистських кліше чи викривлення історичних фактів. Подача матеріалу повинна бути професійною, зваженою та чутливою до почуттів аудиторії та постраждалих спільнот.

Особливо гостро стоїть питання етики організації живих турів у зонах бойових дій або на деокупованих територіях. Це пов'язано як з безпековими ризиками, так і з моральним аспектом присутності сторонніх людей у просторах, де продовжуються процеси відновлення, роботи саперів та психологічної реабілітації місцевого населення. Туристична діяльність у таких зонах може сприйматися як експлуатація травми, якщо вона не супроводжується елементами солідарності, допомоги та збереження пам'яті.

Вирішення морально-етичних проблем військового туризму потребує вироблення чітких етичних стандартів та регуляторних механізмів на національному та міжнародному рівнях. Серед ключових засад, якими має керуватися ця сфера, слід виокремити: повагу до гідності постраждалих, збереження автентичності локацій, недопущення комерційної експлуатації болю, обов'язкове інформування туристів про етичні норми поведінки.

Етичний підхід до розвитку військового туризму вимагає особливої уваги до місцевих громад. Їхня активна участь у створенні туристичних продуктів є необхідною умовою. Забезпечення прав та інтересів місцевих жителів має бути пріоритетом. Важливо сприяти формуванню культури пам'яті, яка базується на співпереживанні. Повага до жертв є ключовим елементом етичного військового туризму. Освітлення трагічних сторінок історії має відбуватися з особливою делікатністю. Місцеві громади повинні мати можливість висловити свою думку щодо туристичних ініціатив. Слід уникати будь-якої форми експлуатації трагедій минулого. Туристичні продукти повинні сприяти примиренню та взаєморозумінню. Важливо забезпечити прозорість та відкритість у процесі створення туристичних маршрутів. Етичний військовий туризм може стати інструментом для навчання та виховання.

Підсумовуючи, слід визнати, що військовий туризм має значний потенціал як інструмент збереження історичної пам'яті, формування національної ідентичності та патріотичного виховання. Однак розвиток цього напрямку без належної уваги до морально-етичних аспектів може призвести до спотворення його цінностей та негативних соціальних наслідків. Саме тому питання етики у військовому туризмі повинно бути предметом постійного наукового, професійного та суспільного обговорення.